

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ, МІСТУ І СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статті аналізуються різні підходи к определению сущности понятия “экологическая культура”. Акцентируется внимание на структурных компонентах экологической культуры будущего учителя.

The different approaches for definition of the essence, of the notion ecological culture are analysed. Great attention is focused on the structural components of ecological culture of future teachers.

Екологічна культура вчителя є одним із суттєвих і активних складників загальнопедагогічної і професійної підготовки, бо своєю навчально-виховною і просвітницькою діяльністю він впливає на поліпшення довкілля. Для вирішення проблеми формування екологічної культури кожен майбутній вчитель мусить розуміти екологічну ситуацію, щоб розумно впливати на розв'язання найскладніших її питань педагогічними засобами [12,3-4]. Проблема формування екологічної культури студентів без розуміння сутності поняття та всієї проблеми в цілому з боку викладачів вищої школи не може бути вирішена. Метою нашої статті є здійснення аналізу різних підходів до

визначення поняття екологічної культури майбутнього вчителя, змісту та структурних компонентів.

Аналізуючи наукову літературу, ми можемо зробити висновок, що серед вчених не має єдиного визначення поняття „екологічна культура”. Так, наприклад, психологи вважають, що формування екологічної культури – це формування нового типу сприйняття природного оточення, що означає розгляд природи як найважливішої цінності, яка необхідна людині не лише як матеріал-сировина.

У теоретичному плані екологічна культура почала формуватися як система знань про закономірності природи, суспільства і мислення. В її основі лежать такі фундаментальні поняття як „людина”, „природа”, „комплексний вектор” динаміки їх суспільного розвитку. З огляду на це, екологічну культуру дуже часто розуміють як відкриту динамічну систему високо спрямованих ціннісних установок, мета якої зберегти і розвинути природно-соціальний потенціал суспільства.

На сучасному етапі сформувалося чимало поглядів на визначення сутності поняття екологічної культури. Цією проблемою займалася О.Л.Пруцакова, яка під екологічною культурою розуміє стан духовного життя особистості, що зумовлюється історичними, соціальними і освітніми причинами та утверджує певний тип її стосунків і діяльності щодо пізнання та освоєння природи. Ми згодні з думкою вченого, що екологічна культура проявляється у вмінні і готовності особистості будувати відносини з навколишнім середовищем згідно з об’єктивними закономірностями розвитку природи, культурних традицій суспільства, моральних почуттів та власного життєвого досвіду особистості [14].

Екологічну культуру особистості майбутнього вчителя можна розглядати з діяльнісного підходу. Такого підходу до визначення поняття дотримується В.С.Крисаченко, котрий вважає, що „екологічна культура – це цілепокладаюча діяльність особистості, спрямована на

трансформацію природного світу відповідно до власних потреб” [5,19].

З усього вищесказаного можна зробити висновок про двобічне відображення екологічної культури, яка започатковується, створюється, зберігається і відтворюється в інтелектуально-духовній та діяльнісній сфері людини і водночас є відтворенням умов людського існування в природному середовищі, а також засобом самореалізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища.

Процес формування екологічної культури – це процес номінації, тобто означення, надання об’єктам природного довкілля соціально-ціннісного звучання [5,15-19]. Екологічна культура виступає як чинник самореалізації та розвитку особистості, засіб регуляції відносин людини і біосфери [5,216].

Дещо відмінними від наведених прикладів є тлумачення поняття Б.Т.Ліхачовим, який говорив про те, що екологічна культура – це головний системоутворюючий фактор, що сприяє утворенню в людині справжньої інтелігентності і цивілізованості [10,23]. З ноосферною освітою пов’язував екологічну культуру О.М.Буровський, який підкреслював, що остання формується саме через ноосферну освіту, мета якої сформувані таке розуміння світу і людини, в якому людина та світ існують неподільно [1,13-14].

Зміст екологічної культури досліджували С.С.Глазачов, С.С.Кашлев, Н.М.Мамедов, І.Т.Суравегіна, які відзначали, що екологічна культура включає такі компоненти як: екологічні знання, екологічне мислення, екологічно виправдана поведінка та культура почуттів. На їх думку, екологічна культура розуміється як система знань і вмій, ціннісних орієнтацій людини. Поділяючи їх точку зору, зауважимо, що в даному випадку увага більше акцентується на ціннісному підході до визначення сутності екологічної культури особистості. Як відомо, в науковій літературі існує ще й діяльнісний підхід. Відповідно до цих підходів

виділяються два аспекти тлумачення екологічної культури особистості – матеріальний і духовний.

Проблема формування екологічної культури постає як реалізація ціннісних установок особистості, орієнтованих на розвиток всього природно-естетичного багатства цивілізації [4,56]. Без усвідомлення вчителем екологічних цінностей, без актуалізації його творчої активності не можна чекати цілеспрямованої і мотиваційної педагогічної діяльності [5,21].

В основу екологічної культури покладена екоцентрична свідомість особистості, за якої найвища цінність – це гармонійний розвиток людини і природи. Лозунгом такого екоцентризму стає гасло „дія на природу замінюється на взаємодію з нею” [2,165].

Сутність екологічної культури можна зрозуміти через характеристику її головних цілей, до яких, перш за все, на нашу думку, належать: розвиток екологічної свідомості, мислення, відповідального ставлення до природи, формування практичного досвіду природокористування і компетентного прийняття рішень. З огляду на це, екологічна культура виступає як сукупність досвіду взаємодії людини та природи і виражається у вигляді теоретичних знань, способів практичних дій, моральних норм, цінностей і культурних традицій [3,32]. Ми підкреслюємо, що екологічно культурна особистість - це особистість, яка має не лише екологічні знання, а й уміння застосовувати їх на практиці. Для цього вчитель та учень не повинні бути ізольовані від природи. Однак, як зазначав О.М.Захлебний, у педагогічній практиці має місце така ізоляція і „це призводить до голої теоретизації знань про природу, не готує вчителя до переносу теоретичних знань в природне оточення...” [6]. Як стверджує Д.М.Кавтарадзе „екологічна культура формується в процесі діяльності...”, що повною мірою відображається в природі [8]. Таким чином, можемо стверджувати, які поряд з традиційними теоретичними знаннями що викладаються, суттєве місце повинне належати практичній діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить, що екологічна культура є явищем загальнолюдським та загальнопедагогічним і є елементом свідомості особистості, її моральних переконань, стає компонентом особистісної сутності людини [12,11].

У педагогічній науці існують як широке, так і вузьке розуміння сутності екологічної культури вчителя. До останнього належить визначення Т.В.Іванової, яка ототожнювала екологічну культуру з культурою поведінки. У публікаціях відзначається відсутність у людини екологічно орієнтованих форм поведінки, і навіть, навпаки, наявність „прагнення до активного знищення природного середовища” [7,83]. Отже, вища школа покликана дати учням основи екологічних знань, сформуванати екологічний стиль мислення, навчити правил доцільної екологічної поведінки та здорового способу життя, тобто виховати екологічну культуру [15,36]. При цьому не слід забувати про такі ціннісні орієнтації, як моральні почуття, за яких готовність до природоохоронної діяльності та активна екологічна позиція є органічними складниками світогляду особистості, а власна природоохоронна поведінка – невід’ємною частиною діяльності.

Спеціалісти надають особливого значення факторам впливу на екологічну культуру. Звичайно, перш за все, рівень екологічної культури особистості залежить від характеру екологічної освіти, від того наскільки підготовлений вчитель до еколого-природоохоронної діяльності [11,95]. На думку О.М.Захлебного, екологічна культура вчителя залежить від його комплексного, емоційного, інтелектуального, естетичного сприйняття природного середовища. Сама ж екологічна культура формується через навчання, виховання, самоосвіту і базується на зовнішніх впливах (суспільство, сім’я...) та внутрішніх процесах самовдосконалення особистості [9,12].

У педагогіці питання компонентної структури екологічної культури особистості було висвітлено менш повно. Його розробкою займалися такі вчені: Н.Пустовіт,

С.М.Глазачов, В.А.Ясвін, О.С.Сластьонін, О.Л.Пруцакова. У структурі екологічної культури вчителя вони виділяли 3 компоненти: когнітивний (природничо-наукові та екологічні знання, що впливають на експозицію і свідомість), мотиваційно-ціннісний (потреби, почуття, емоції, ставлення, ціннісні орієнтації), поведінково-діяльнісний (вчинки, практичні дії особистості, що стосуються взаємодії з природою). Причому, як зазначала О.Л.Пруцакова, „...у єдності перших двох компонентів формується екологічна свідомість, переконання, як заключний елемент свідомості” [14].

Ціннісні орієнтації як підскладова мотиваційно-ціннісного компоненту формують два типи світогляду: споживацький та коеволюційний [13,157]. Завдання екологічного виховання - відновити стійку систему коеволюційних цінностей.

Значний внесок у розвиток даної проблеми зробили Ю.Ю.Галкін, А.В.Яблокова, І.Н.Релізов, Н.М.Мамедов, Г.С.Тарасенко, О.С.Сластьонін, Н.В.Гнілуша, О.Л.Пруцакова, В.С.Крисаченко, С.С.Глазачов, А.Н.Захлебний. У своїй статті ми підтримуємо погляди останніх авторів.

Проблемою формування екологічної культури займалися також А.В.Бондаревська, А.Б.Гармаш, Л.С.Нечепоренко, С.А.Пегов, І.Н.Пінчук, Є.А.Писарчук, К.Х.Делокаров, А.Д.Урсул, О.Л.Кослова. Цими вченими була обґрунтована структура екологічної культури, до якої ми схилиємось. У ній розрізняють 7 компонентів: мотиваційно-цільовий, змістовий, операційний, особистісно-вольовий, естетичний, валеологічний, етико-правовий.

У педагогіці існує думка про універсальність структури екологічної культури, тобто про те, що елементи останньої входять складником в усі інші компоненти гармонійно сформованої особистості, такі як: морально-психологічний, трудовий, фізичний, естетичний, розумовий, валеологічний [12,16].

Отже, екологічна культура є водночас і процесом, і результатом освіти, для якої характерне визнання існування єдиної системи „людина – природа”. Усе вищесказане дозволяє зробити висновок про багатогранність поняття „екологічна культура”, про розширеність меж її змісту, а також універсальність структури. Тому першочерговим завданням сьогодення є підготовка високопрофесійних спеціалістів, які будуть поєднувати глибокі наукові знання з екології та екологічний світогляд, культуру, етику і мораль [16,155]. Саме таких спеціалістів повинна готувати вища школа.

Література

1. Буровский А.М. Ноосферное образование и ноосферная культура // Междун. конф. по экологическому образованию детей. – Москва, 9-15 апреля. 1995: Тезисы докл. – Обнинск, 1995.
2. Валешный В.В., Гаценко М.А. Психологические проблемы экологического образования и воспитания // Вісник ДДАУ – 1999.- № 1-2.
3. Вербицкий А.А. Основы концепции развития непрерывного экологического образования // Педагогика. – 1997. – № 6.
4. Всемирный день окружающей среды «Москва – 98». – М.: Изд. Дом «Ноосфера», 1998.
5. Екологічна культура етносу // Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика. – К.: Заповіт, 1996.
6. Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы: содержание природоохранительного образования. – М.: «Педагогика», 1981.
7. Иванова Т.В. Экологические ценности в общественном сознании // Вопросы психологии. – 1999. – № 3.
8. Кавтарадзе Д.Н. Природа: от охраны к заботе // Знание – сила. 1990. – № 3.

9. Кочергин А.Н., Марков Ю.С., Васильев Н.Г. Экологическое знание и сознание: Особенности формирования. – Новосибирск: Наука, 1987.
10. Лихачев Б.Т. Экология личности // Педагогика. – 1993. – № 2.
11. Охорона довкілля: екологічні, освітянські, медичні аспекти // Всеукр. конф. 11-12 грудня 1997 року, м.Кривий Ріг. – Кривий Ріг, 1997. – С. 95.
12. Пономарьова Г.Ф. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу: Автореф. дис... канд... пед. наук: 13.00.01 / Кіровоградський держ. Педагогічний ун-т ім.В.Винниченка. – Кіровоград, 1997.
13. Проблемы формирования ценностных ориентаций и активности личности в ее онтогенезе: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. В.С.Мухиной. – М.: МГПИ, 1987.
14. Пруцакова О.Л. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри: Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / АПН України; Інститут проблем виховання. – К., 2002.
15. Пустовіт Н., Краснобай О. Дослідження екологічної культури школярів // Біологія і хімія в школі. – 2000. – №4.
16. Славов В.П., Патаридзе В.А. Концептуальные основы становления экологического образования в высшей школе Украины // Вісник ДДАУ – 1999.- № 1-2 .